

KARLOFÇA ANTLAŞMASI VE DİPLOMASI TARİHİ

Nuri Yurdusev*

Giriş

Karlofça Antlaşmasının diplomasi tarihinde değişik açılardan değerlendirilmesi mümkün. Karlofça sulh müzakereleri ve akabinde varılan muahede, sadece müzakerelere katılan ve antlaşmaya imza koyan taraflar açısından değil, en genelde, Avrupa-Osmanlı münasibetleri bakımından da mühimdir. Bir açıdan Karlofça antlaşması Avrupa diplomasisinde "Şark Meselesi" diye adlandırılan sürecin başlangıcı olarak görülebilir. Nasıl ki Şark meselesinin sonu Çanakkale Harbi ile gelmişse, başlangıcı da Karlofça Muahedesi ile tayin edilmiştir diyebiliriz. Her ne kadar, diplomasi tarihinde Şark meselesinin başlangıcı olarak genellikle 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması anılırsa da, Şark meselesinin doğuşuna giden gelişmeler çerçevesinde Karlofça'nın yeri yadsınanmasa gerek.¹ Doğru, Karlofça'nın ardından Küçük Kaynarca'dan sonraki gibi devamlı bir çöküş yoktur. Onsekizinci yüzyılın özellikle ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda bir toparlanma ve, hatta Avrupalı bazı devletlere karşı askeri alanda bile, yer yer kazanımlar vardır. Bu türden toparlanma ve kazanımları Küçük Kaynarca Antlaşmasından sonra görmüyoruz. Dolayısıyla bu noktadan bakınca, Karlofça Antlaşması Şark meselesinin ciddi başlangıcı olarak mütalaa edilemeyebilir.

Lakin, bilindiği gibi, Karlofça Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu, tarihinde ilk kez önemli ölçüde toprak kaybetmiştir. Karlofça hem zamanında hem de sonrasında, Osmanlı'nın Avrupa aleyhine genişlemesinin bitişi olarak algılanmış ve Avrupa'da yıllardır süregelen "Türk tehdidi"nin püskürtülmesi olarak görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu açısından çöküşün değilse bile, küçülmenin başlangıcı olmuştur. Bunun içindir ki, Karlofça barış görüşmeleri ve görüşmeler sonucunda varılan barış antlaşması, sadece antlaşmaya imza koyan taraflar açısından değil, en genelde, Osmanlı-Avrupa ilişkileri açısından

* Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uluslar arası İlişkiler Bölümü

¹ Şark meselesinin diplomasi tarihindeki en gözde incelenmesi için bkz. M. S. Anderson, 'The Eastern Question 1774-1923: A Study in International Relations' (London: Macmillan, 1966). Anderson'dan önceki bir çalışma için bkz. J. A. R. Marriot, 'The Eastern Question: An Historical Study in European Diplomacy' (London: Oxford University Press, 1917). Bu bağlamda Küçük Kaynarca Antlaşmasının bir analizi için bkz. Roderic H. Davison, 'Russian Still and Turkish Imbecility: The Treaty of Kuchuk Kanardji Reconsidered', 'Slavic Review', 35 (1976), ss. 463-83. Şark meselesini Garp meselesi ile ilişkilendiren bir analiz için bkz. A. Nuri Yurdusev, 'From the Eastern Question to the Western Question: Rekindling the Contribution of Toynebee', 'Critique: Critical Middle Eastern Studies', Vol. 14 (Fall 2005), ss. 323-332.

da bir dönüm noktası olarak alınabilir. Bu makalede Karlofça Antlaşmasını bir yandan Avrupa diplomasi tarihi açısından bir yandan da Osmanlı diplomasi tarihi açısından değerlendireceğim.

Hepsinden önce Karlofça Antlaşmasına giden gelişmeleri özetlemekte fayda var. Herkesin bildiği üzere Karlofça Muahedesi İkinci Viyana Muhararası ile başlayan muharebelerin sonunu getirmiştir. 14 Temmuz 1683 tarihinde Viyana önlerine gelen Vezir-i Azam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa komandandındaki Osmanlı ordusu iki aya yakın bir muhasara yürütmüştü. Eylülde başlayan Leh kuvvetlerinin Avusturya'ya yardımı gelmesi ile 12 Eylül'de ilk bozgun başlamıştır. Muhasaranın niçin başarılı olamadığı bu yazının konusu değil. İster bazı tarihçilerin dediği gibi Merzifonlu'nun muhterisişiği ile kendisine verilen brifingleri dinlememesinden kaynaklansın, ister ağır silahların getirilmemiş olmasından kaynaklansın; muhasara amaçına ulaşmamış ve akabinde kesintilerle de olsa 16 yıl süren bir muharebe dönemi başlamıştır.

Muharebeler Osmanlı İmparatorluğu ile Mukaddes İttifak güçleri arasında cereyan etmiştir. Mukaddes İttifak; Linz şehrinde, Papa XI. Innocent'in tavsiyesi ile Avusturya Kayzeri I. Leopold, Polonya Kralı III. John Sobieski ve Venedik Doji Marc'Antonino Giustinian arasında 5 Mart 1684 tarihinde varılan mutabakatla oluştu. Bazı tarihçiler (örneğin Hammer) bunu Papalığın Osmanlı Türklerine karşı gerçekleştirdikleri 14. Haçlı Seferi olarak nitelerler.² 1695 yazında Rus Çarı I. Petro Kırım Hanlığı'na saldırarak bir anlamda fiilen Mukaddes İttifak'a dahil oldu. 29 Ocak 1697 tarihinde Viyana'da yapılan antlaşma ile de Rusya resmen Mukaddes İttifak'a katılmış oldu.³ Ayrıca bazı Alman devletleri de Mukaddes İttifak'a asker ve silah desteğinde bulundu. Mukaddes İttifak'ın oluşması ile Osmanlı İmparatorluğu başlangıçta üç, Rusya'nın katılımı ile de dört cepheye birden muharebe yürüttü. Muharebeler esnasında 1690-1692 yılları arasında belli ölçüde bir Osmanlı toparlanması olduysa da, 1697 Eylülünde Zanta Muharebesinde Osmanlılar nihai olarak bozguna uğradı. Bundan sonra, 1698 baharından itibaren, gerek Osmanlı İmparatorluğu, gerekse yaklaşılan İspanyol Veraseti Muharebesi dolayısıyla Avusturya sülh yönünde irade beyan edince, 1698 başından itibaren hazırlık görüşmeleri başladı ve 13 Kasım 1698'de Karlofça barış müzakereleri resmen başladı. Resmî açılış öncesi yapılan görüşmelerle birlikte dört ay süren müzakereler sonunda 26 Ocak 1699'da Avusturya, Polonya ve Venedik ile barış antlaşması imzalandı. Rusya ile üç yıllık bir mütareke imzalandı ve hemen

ertesi yıl İstanbul'da bir barış antlaşması imzalandı. Karlofça sülh muahedesi ile Viyana muhasarasından beri devam eden, kesintilerle de olsa, 16 senelik harp hali sona ermiş oldu. Şimdi bu muahedeyi çeşitli zaviyelerden ele alacağım. Öncelikle, Karlofça Antlaşmasının Osmanlı diplomasi tarihindeki yerine, sonra Avrupa ile münasebeler bakımından anlamına ve nihayet Rusya açısından önemine değineceğim.

Karlofça Antlaşması ve Osmanlı Diplomasisi

İlkin, Karlofça barış antlaşması Osmanlı diplomasi tarihinde karşı tarafla ciddi anlamda müzakere edilerek imzalanmış ilk barış antlaşmasıdır. Karlofça'ya kadar Osmanlı İmparatorluğu ile muhatapları arasında varılan barış antlaşmaları tarafın karşılıklı müzakereleri ile gerçekleşen muahedeler değildi. Umumiyetle Osmanlı İmparatorluğu harbin galibi olduğu için, ya da muhatapların kayda değer bir kazanımı olmadığı için, barış muahedeleri Osmanlı Sultanlarının belirlediği hatlar dahilinde yapıldı. Yani, pratikte Osmanlı İmparatorluğunun dikte etmesi şeklinde bir barış görüşmesi yapıldığından, hakikatte herhangi bir müzakere olmazdı. Yapılan aşlında Osmanlı İmparatorluğunun sülh şartlarının muhataplara tebliğinden ibaretti. Gerci bu işlem sırasında diplomasiin protokol kuralları gözetti, ama protokol kuralları Osmanlı'nın üstünlüğünü ifade edecek şekilde düzenlenir ve kayda geçirilirdi. Mesela, Osmanlı'nın muhatapları hiç bir şekilde muadil olarak görülmezdi.⁴ Her ne kadar, 1606 Zivatoruk Muahedesi de müzakere edilerek yapılmışsa da, Zivatoruk müzakereleri çok kısa sürmüştü ve Karlofça ve sonrası ile kıyaslanınca ciddi bir müzakere süreci yaşanmamıştı. Zivatoruk Muahedesi'ne atfedilen önem esasen Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk defa Avusturya hükümdarını 'Kayzer-İmparator' (Nençe Çesarı) olarak tanımasından, bir anlamda Padişah'ın muadili görülmesinden, kaynaklanır. Osmanlı diplomasi tarihinde hazırlık süreci altı aydan uzun olan, ciddi olarak icra edilen, yer yer kopma noktasına gelen, ve müzakereleri dört ay alan ilk barış antlaşması Karlofça'dır. Başka bir deyişle, modern dönemde anlaşılacağı üzere, karşılıklı müzakere ve pazarlıklara dayanarak icra edilen gültümüz diplomasiinin Osmanlılar tarafından benimsenip kullanılmasının ilk örneği Karlofça sürecinde yaşanmıştır.

2. Bz., Kenneth M. Setton, *Venice, Austria and the Turks in the Seventeenth Century* (Philadelphia: The American Philosophical Society, 1991), ss. 471-472.

3. M. S. Anderson, *Peter the Great* (London: Thames and Hudson, 1978), s. 40.

4. Klasik dönem Osmanlı diplomasiinin mahiyeti ve icrası hakkında bkz. Bilent An, 'Early ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period', A. Nuri Yurdusev (ed.), *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?* (Basıngösterke: Palgrave Macmillan, 2004) içinde.

İkinci olarak, Karlofça barış müzakereleri Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni gelişmeye başlayan modern Avrupa diplomasisinin kuralları ve incelikleriyle ciddi olarak karşılaşması bakımından önemlidir. Birindisi gibi, İmparatorluğun diplomasiyi ısrarla emmekten sorumlu, günümüz Hariciye Vekâletini andıran, bir teşkilat ve diplomasiin inceliklerinde yetmiş insan gücü, yani bir diplomasi bürokrasisi, yoktu. Mamafih, Karlofça'da bulunan Osmanlı temsilcilerinin müzakerelerde oldukça başarılı olduğu söylenebilir. Rifa'at Ali Abou-El-Haj'ın ifadesiyle: 'sülh müzakerelerinin incelikleri hakkında gerekli eğitimi almış personel bakımından gayet asikar sorunlara ve neredeyse tam bir askeri mağlubiyet durumuna rağmen, Karlofça delegasyonu mesuliyetlerini İmparatorluğun menfaatine hâlel getirmeden imrenilecek ölçüde başarıyla yerine getirdi.'⁵ Gerçekten de Osmanlılar barış görüşmelerine gitmeden gerekli hazırlığı yapmış ve müzakerelerin kesilip muharebelerin yeniden başlaması ihtimaline karşı, Vezir-i Azam Amcazade Hüseyn Paşa komutasındaki ordunun Belgrad'ta bulundurulmasına karar verilmişti. Dahası, müzakere yeri olarak, Avusturya Kayzeri'nin ve mütefliklerinin Viyana veya Yukarı Macaristan taleplerine karşılık, Osmanlı hududuna yakın olan Karlofça kasabasında (günümüz Sırbistan topraklarında) ısrar edilmişti. Reis-ül-Küttap Rami Mehmed Efendi ve Divan-ı Hümayun tercümanı İskenderzade Aleksandr'ın temsil ettiği Osmanlı heyeti beklenenden daha üstün bir müzakere performansını gösterdi. Örneğin, mütefliklerin bütün müteflikler için tesmi edilen bir barış prensipleri üzerinde uzlaşma teklifine karşı, tek tek vakalara göre müzakere etmeyi önerdiler ve umumi bir tesminin getireceği kayıplardan kurtulmuş oldular. Ayrıca, müzakereler esnasında Osmanlı İmparatorluğunun itibarına hâlel getirmemek için azami gayret gösterildi. Mesela, görüşme mekânına önce kimin gireceği sorunu olmuştu. Avusturyalılar galip taraf olarak önceliğin kendilerinde olduğunu iddia ettilerse de, Osmanlılar kabul etmediler. Sonunda, çok-kapılı yuvarak bir mekân inşa edilmesi ve bütün tarafların aynı anda girmesi hususunda anlaşıldı.⁶ Türk heyeti bir yandan mütefliklerin muzafer edalarla buldukları aşırı taleplerine karşı koyarken, diğer yandan da,

5 Rifa'at Ali Abou-El-Haj, 'Ottoman Diplomacy at Karlowitz', A. Nuri Yurdusev (ed.), *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?* (Basıngöster: Palgrave Macmillan, 2004) içinde, s.90. Karlofça barış görüşmeleri ile ilgili diğer çalışmaları vardır. Birincisi, M. R. Popović tarafından, *Der Friede von Karlowitz (Leipzig, 1893)*; ikincisi W. B. Munson tarafından, *The Peace of Karlowitz* (unpublished Ph.D. dissertation, The University of Illinois, 1940); ve üçüncüsü de R. A. Abou-El-Haj tarafından, *The Reichsbluttag and Ottoman Diplomacy at Karlowitz* (unpublished Ph.D. dissertation, Princeton University, 1963) yapılmıştır. İkinci çalışmaya sadece Avrupa kaynaklarına dayanırken, Abou-El-Haj'ın çalışması hem Avrupa hem de Türk kaynaklarından yapılmıştır. Abou-El-Haj'ın çalışması özet olarak yukarıda değinilen Yurdusev derlemesindeki katkısında bulunabilir.

6 Karlofça müzakerelerinde buna benzer vakalar ve Türk heyetinin müzakere yönetimi ve performansına ilişkin genel bir bilgi edilmek için, bkz. Abou-El-Haj, 'Ottoman Diplomacy at Karlowitz'.

artık Avrupa'da az-çok kurumsallaşmış olan, diplomasiin inceliklerine karşı taktik geliştirmiyordu.

Üçüncü olarak, Reis-ül-Küttap Rami Mehmed Efendi başkanlığındaki heyetin Karlofça misyonunu başarı ile yerine getirmesi Osmanlı diplomasi teşkilatının bir tür yeniden yapılandırılması getirmiştir denebilir. Daha önce de değinildiği gibi, Osmanlı İmparatorluğunda diplomasi ve dış ilişkilerden sorumlu bir bürokratik teşkilat ve yetmiş bürokrasi tabakası yoktu. İmparatorluğun gerek dahili gerekse harici meseleleri doğrultusunda önceleri padişahlar somaları ise vezir-i azamlar tarafından idare ediliyordu. Onyedinci yüzyılda kadar Reis-ül-Küttap ya da Reis Efendi'nin Sadrazama sekreteryası hizmetini sunmak ötesinde bir işlevi yoktu. Karlofça'dan sonra Reis Efendi'nin Osmanlı bürokrasisinde, özellikle hariciye müteflik meselelerinde, etkinliğini görüyoruz. Bir anlamda Reis Efendi filen Dışişleri Bakanlığını üstlenmeye başladı. Zaten, 1836 yılında hariciye Nazırlığı inşas edilince son Reis-ül-Küttap da Hariciye nazırı oldu.⁷ Belki de sonradan III. Selim zamanında idrak edilen diplomasiin öneminin temelleri Karlofça'da atılmıştır.

Özetle, Karlofça barış görüşmeleri ve akabinde yapılan antlaşma Osmanlı diplomasi tarihi bakımından, hep öne çıkarılan ilk kez kabul edilen veya kabul edilmiş durumda kalınan toprak kaybı meselesinden öte bir önem taşımaktadır. Hem ilk kez diplomatik müzakerelerde bulunmuş ve bu müzakereler neticesinde askeri taktikler dışındaki taktiklerin kavranmasına başlanmış, hem de ayrı bir diplomasi teşkilatına giden süreç başlamıştır.

Osmanlı-Avrupa Münasebetleri ve Karlofça Muahedesi

Karlofça barış görüşmeleri ve varılan antlaşma Osmanlı-Avrupa güç dengesinde Avrupa'nın öne çıkışının resmî olarak tescil edilmesi yanında, diplomasi tarihi ve Avrupa devletler sistemi açısından da büyük öneme sahiptir. Karlofça barış görüşmeleri, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa devletler sistemine giriş ve günümüzde süregelen Türkiye'nin Avrupalı olup olmadığı tartışmaları bakımından da dikkate değer ipuçları vermektedir. Karlofça barış konferansında, belirtildiği gibi, diplomatik müzakere tekniklerinin yoğun olarak

7 Osmanlı İmparatorluğunda Hariciye teşkilatının gelişimine ilişkin bkz. Sinaa Kunteralp, 'The Ministry of Foreign Affairs under the Ottoman Empire and Turkish Republic', Zana Steiner (ed.), *The Times Survey of Foreign Ministers of the World* (London: Times Books, 1982). Osmanlı diplomasiinin onyedinci yüzyıl sonrası gelişimi ve dâimi diplomasiye geçiş için bkz. Ömer Kırkçioğlu, 'The Adoption and Use of Permanent Diplomacy', A. Nuri Yurdusev (ed.), *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?* (Basıngöster: Palgrave Macmillan, 2004) içinde.

kullanıldığını görüyoruz. Bu açıdan, Osmanlı'nın Avrupa devletler sistemine girmişini tescilli olarak kabul edilen 1856 Paris Barış Konferansı ile kıyaslanabilir.⁸ Çünkü Karlofça'da Osmanlı heyeti sadece Avusturyalılar ve müttefikleri (Rusya, Polonya ve Venedik) ile değil, arabuluculuk yapan İngilizler ve Hollanda temsilcileri ile de müzakerede bulunmuşlardır.⁹ Dahası, her ne kadar görüşmelerde resmen yoksa da, Fransa, İstanbul'daki sefiri ile, yer yer müdahil olmuştur. Dolayısıyla Karlofça Barış Konferansı Avrupa devletler sistemi analizlerinde önemli bir yer tutan çok-tarafli konferanslar dizisi içinde mütala edilebilir. Fakat önce Avrupa devletler sistemi üzerinde biraz duralım.

Avrupa devletler sistemi ile onbeşinci yüzyılım sonu ile onaltıncı yüzyılım başından sonraki dönemde, başka bir deyişle modern dönemde, ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla oluşan devletler sistemini anlıyoruz. Ulus-devlet, belli bir ülke ve topluluk üzerinde hem dahili hem de harici hükümlanlık iddiasında bulunan merkezi ve bölgesel bir politik örgütlenme biçimidir. 'Sistem' sözcüğü; eylem ve hareketleri birbirini etkileyecek veya birinin eylemi diğeri için dikkate alınması gereken bir faktör olacak kadar ilişki içinde bulunan elementler ya da üyeler topluluğunu işaret eder. Dolayısıyla devletler sistemi, birden çok ulus-devletin oluşturduğu sistem olarak tanımlanabilir. İşte bu anlamıyla Avrupa devletler sistemi, orta çağın Papa ve İmparatorun şahsında ifade edilen bir tek Hıristiyan Ülkesi (*Respublica Christiana*) anlayışının yıkılarak, yerine çoğul ulus-devletlerin kurulmasıyla oluşmuştur. Başlangıçta Batı Avrupa ülkelerinde gelişen bu sistem, Güney Avrupa ve Doğu Avrupa'nın eklenmesi ile onyedinci yüzyılda tüm Avrupa'yı kapsamıştır. Avrupa devletler sistemi Avrupa'nın denizasırlı genişlemesi ve yayılması süreci ile Avrupa dışına yayılmış ve öteki topluluklararası sistemlerle karşılaşmaların, bu

sistemlerin Avrupa orijini sisteme dahil olmasıyla sonuçlanması üzerine, ondokuzuncu yüzyıl sonunda bütün yerküreyi kaplamıştır.¹⁰

Temel birimlerini ulus-devletlerin oluşturduğu Avrupa devletler sistemi, ulus-devletler arasındaki ilişkilerin tarihsel süreç içinde kurumsallaşmasının sonuçları olarak alabileceğimiz belli kurallar ve kurumlara tanımlanmaktadır. Avrupa devletler sisteminin Uluslararası İlişkiler Hiyerarşisinde genel kabul gören başlıca kurumları diplomasi, güç dengesi, uluslararası hukuk ve büyük güçlerdir. Şüphesiz ki, Avrupa devletler sistemi yalnız bu kurumlara açıklanamayacağı gibi, bu kurumların da sürekli ve değişmez oldukları söylenemez. Sistemin tarihsel gelişim süreci içerisinde, savaş, ittifak, garanti, vesayet, bitarahlık gibi başka kurumlar var olmuşsa da, veya varlıkları ileri sürülüşse de, en tanımlayıcı ve sürekli kurumlar yukarıda belirtilen dört kurum olmuştur.

Avrupa devletler sistemi kurumlarının yanında, belki de onlardan önce, üyeleri ile, yani ulus-devletlerle, tanımlanır. Lakin, bir örgütlü siyasi birim ve aidiyet grubu olarak ulus-devlet belli bir kültürel coğrafya ve gelecekte gelişir. Bu kültürel gelenek, özde Batı Avrupa ve genel olarak da Avrupa'da yer almıştır. Sistemin temel karakteristikleri ve sorunları bu gelecekte ve bundan farklı olan geleneklere mensup toplumların sisteme katılmasında bulunabilir. Üyelerin sistem içindeki farklılıkları da yine aynı noktada açıklanabilir.¹¹

Dolayısıyla, Avrupa devletler sistemi sadece bir kültürel gelenek içinde gelişen belli bir toplumsal birim söz konusu gelenek içinde çoğalması ve bunların ilişkileri ile oluşmaz, aynı zamanda o birimin ve kurumların diğer geleneklere 'ihracı' ve diğer kültürel geleneklerin buna karşı tavırlarının sonucudur da. Başka bir deyişle, sistemin birimi ve kurumlarının topluluklararası

8 Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler sistemine 1856 Paris Konferansı ile girdiği oldukça yaygın bir kabuldür. 1856 Paris Konferansı Osmanlı devletinin Avrupa devletler sistemine girişi olarak yorumlayan çalışmalar için, örneğin bkz. M. S. Anderson, *The Great Powers and the Near East, 1774-1923* (London: Edward Arnold, 1970); H. Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (London: Macmillan, 1977); G. W. Gong, *The Standards of 'Civilization' in International Society* (Oxford: Clarendon Press, 1984); F. H. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace: Theory and Practice in the History of Relations between States* (Cambridge: Cambridge University Press, 1963); F. S. Northedge, *The International Political System* (London: Faber and Faber, 1976); A. Oks and R. B. Mowat, *The Great European Treaties of the Nineteenth Century* (Oxford: Oxford University Press, 1918); H. Temperley, *The Treaty of Paris of 1856 and Its Execution*, *Journal of Modern History*, (Cilt 4, 1932), ss.367-414, 523-543; ve H. Mackinnon Wood, 'The Treaty of Paris and Turkey's Status in International Law', *American Journal of International Law* (1943), ss.264-274.

9 Müzakerelerde Richter-Rühing Rani Mehmed Efendi ve İskender Ali Paşa'nın Türk heyetine karşılık Avusturya heyeti Koni Öttinger, Koni Schlick ve Koni Marsiglieri den oluşmuştu; Polonya'yı Koni Stanislas Malachowski; Rusya'yı Koni Voronin, ve Venedik Cumhuriyetini Şövalye Carlo Ruzini temsil etmekteydi. İngiliz sefiri Lord William Paget ve Hollanda sefiri Jacobus Collier arabulucu olarak görüşmelere katıldılar.

10 Sistem, uluslararası sistem ve Avrupa devletler sistemi kavramları ve Avrupa devletler sisteminin doğuşu ve gelişmesi konusunda Uluslararası İlişkiler disiplninde burada değinilemeyecek kadar fazla literatür biriktirilmiş vardır. Önde gelen örnekler şöyle gösterilebilir: Bull a.g.e., not 8; H. Bull and A. Watson (eds.), *The Expansion of International Society* (Oxford: Clarendon Press, 1984); Gong, a.g.e., not 8; G. Modski, *Long Cycles in World Politics* (London: Macmillan, 1987); F. S. Northedge, a.g.e., not 8; I. Wallerstein, *The Modern World System* (New York: Academic Press, 1974); A. Watson, *The Evolution of International Society: A Comparative Historical Analysis* (London: Routledge, 1992); M. Wright, *Systems of States* (Leicester: Leicester University Press, 1977); ve A. Nuri Yurdusev, *International Relations and the Philosophy of History: A Civilizational Approach* (Basınıştoker: Palgrave Macmillan, 2003).

11 Avrupa devletler sisteminin diğer kültürel geleneklere mensup toplumlarla ilişkilerinin oluşumu ve gelişimini konusunda en gözde kaynak Gong'un çalışmasıdır. Bkz. a.g.e., not 8. Osmanlı-Avrupa ilişkilerinde kültürel gelenek farklılığının rolü ve karşılıklı kimlik algılamaları hususunu kapsamlı bir inceleme için bkz. A. Nuri Yurdusev, 'Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği', *Anka Etalp* (der.) *Türkiye ve Avrupa: Barışlaşma, Kalkınma ve Demokrasi*; (Aydınlık: İnce Yayınları, 1997) içinde.

İlişkilerin işleyişindeki rolü ve gereklilikleri kadar, onların farklı toplumlarca nasıl algılandığı da önemlidir.¹²

Osmanlı İmparatorluğu Avrupa devletler sisteminin çekirdek kültürel gelenğinde yer almayan bir emperyal sistemdir. Dahası, Avrupa devletler sisteminin doğuşu ile Osmanlı İmparatorluğunun emperyal bir sisteme dönüşmesi de eşzamanlı bir vakıdır. Osmanlı emperyal sisteminin toplumlara ilişkilerin işleyişine ilişkin sunduğu çerçeve, Avrupa devletler sisteminin uluslararası ilişkiler için koyduğu kurallar ve kurumlara örtüşmemektedir. Bu örtüşmenin gerçekleşmesi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa devletler sistemine girdiği söylenebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa devletler sistemine ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında dahil olduğu oldukça yaygın bir görüştür. Bu konuda, 1856 Paris Antlaşması'nın dönüm noktasını teşkil ettiği ileri sürülür.¹³

Buna karşın, biz biliyoruz ki, Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan hemen sonra Avrupa devletler sisteminin çekirdeği ile yarıyanadır ve hep bir etkileşim içinde olmuştur. O zaman, sistemin dışında mıdır? Yine, biliyoruz ki, Osmanlı İmparatorluğu Avrupa devletler sisteminin bazı kurallarını ve kurumlarını 1856 öncesinde kullanmıştır. *Diplomasi* bu kurumların başında gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu en baştan *ad hoc* diplomasiyi kullandığı gibi, daimi diplomasiye de onsekizinci yüzyılın sonunda geçmiştir. Aynı şekilde, sistemin oluşumundan hemen sonra güç dengesi politikalarının içindedir Osmanlı.

Avrupa devletler sisteminin en temel ve en süreklili kurulumunun diplomasi olduğu genel bir kabuldür. Modern Avrupa diplomasisinin en önemli mekanizmalarından birisi daimi ikamet elçiliği (resident embassy), diğeri de çok-taraflı konferanslar (multilateral conferences) olarak tanımlanır. Avrupa devletler sisteminin oluşumunu ve kurumsallaşmasını gösteren 1648 Westphalia Konferansı, 1713 Utrecht Konferansı ve 1815 Viyana Kongresi gibi önemli çok-taraflı konferansların yanında, başka bir dizi konferanslar da vardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa devletler sisteminin çok-taraflı konferanslar

12 Örneğin, ulus-devletin ve ulus aidiyetinin oluşumunda Batı Avrupa toplumları ile diğer toplumların etkilediği tartışı seyir ve devamlılıklar belirsizliği elementler farklılıklar gösterir. Bkz. A. D. Smith, *National Identity* (Harmondsworth: Penguin Books, 1991).

13 Bkz. Noel & daki tartışmalar. 1856 Paris Barış Konferansı ve Antlaşması'nı Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa devletler sisteminde etkili rolünün başla bir yerde inceledim. Bkz. A. Nurî Yurdusev ve Esin Yurdusev, 'Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa Devletler Sisteminde Girişi ve 1856 Paris Konferansı', *İsmail Soysal (der.), Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreci* (Ankara: TTK Basınevi, 1999) içinde.

dirizisine ilk dahil oluşu genellikle 1855-56 Paris Konferansı ile başlatılır. Hatta bazen 1899 Lahey konferansına kadar yakına çekilir. Lakin, katılımlar açısından bakılınca 1698-99 Karlofça Konferansı'nı Osmanlı'nın Avrupa devletler sisteminin çok-taraflı konferanslarına katılımının başlangıcı olarak almak anlamlı görülmüyor. Çünkü resmi ya da gayri resmi olarak zammamın Avrupalı büyük devletlerinin çoğu Konferansa bir şekilde katılmıştır. E. Goldstein Karlofça ile birlikte 1789 Fransız devrimine kadar 10 tane konferans yapıldığını söyler.¹⁴ Tamam, Karlofça'dan önce Osmanlıların katılmadıkları 1648 Westphalia Konferansı var. Bazı yazarlar bu konferansların başlangıcını 1511 Second Holy League (İkinci Kutsal Lig) oluşumuna kadar götürürler. İlginç bir şekilde İkinci Kutsal Lig'in imza töreninde Sultan II. Beyazid'in elçisi gözlemci olarak bulunmaktaydı.¹⁵ Lakin, Karlofça'dan önce bu tür konferanslar çok fazla değildir. Karlofça çok-taraflı konferansların dizi halinde yapılagelişinin başlangıcını teşkil eder.

Uluslararası ilişkiler literatüründe Avrupa devletler sisteminin ve toplumunun gelişmesi konusunda en önemli katkılardan birini yapan Hedley Bull Avrupa devletler topluluğunun önde gelen göstergelelerinden birisinin ortak kurulumlar dahilinde birlikte iş yapma olduğunu söyler.¹⁶ Adam Watson'a göre, Karlofça Konferansı sırasında İngiliz, Hollandalı ve Türk diplomatları arasında arabuluculuk çerçevesinde gerçekleşen görüşmeler aynı kurulumlar içerisinde birlikte çalışma olarak mütalaa edilebilir.¹⁷ Filhakika, Watson haklıdır. Çünkü İngiliz ve Hollandalıların arabuluculuk girişimi Konferansta çok önemli bir işlev görmüştür. Yer yer kopma noktasına gelen müzakereler arabulucuların çabalarıyla kurtarılmıştır. Dahası, arabuluculuk teşebbüsü sadece 1698'de değil, daha önce de yapılmıştır. İngiltere ve Hollanda'nın 1692 Haziranında ve 1693 Martında da arabuluculuk teşebbüsleri olmuştu. Buradan, arabuluculuğun istisnai tek bir vakaya has bir çaba olmayıp, belli bir devamlılık içerdiğini görüyoruz. Watson'ın deyimiyile aynı kurulum dahilinde beraber çalışma durumu söz konusudur.

Arabuluculuk gibi mekanizmalar yanında, Karlofça Barış müzakerelerinde Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa diplomasisinde temel addedilen bir prensibi, *uti possidetis* prensibini, kullandığını görmekteyiz. *Uti possidetis* prensibi tarafların harb durumunda fiilen kontrol ettikleri bölgelerde

14 E. Goldstein, 'The Origins of Summit Diplomacy', David H. Dunn (ed.), *Diplomacy at the Highest Level: The Evolution of International Summery* (Basingstoke: Macmillan, 1996) içinde, s. 26.

15 Garret Mattingly, *Renaissance Diplomacy* (Harmondsworth: Penguin Books, 1955), ss. 136-37.

16 Bkz. Bull, a.g.e., not 8, ss. 13-16.

17 Bkz. Watson, a.g.e., not 8, 'The Evolution of International Society...', s. 218.

hak iddia etmesidir ve Osmanlı heyeti Karlofça'da bu prensibe katılıkla uymuştur. Hatta öyle ki Venedikliler ve Rusların taleplerinin çoğuna *uti possidetis* ilkesine uymadıkları argümanıyla karşı konulmuştur. Her ne kadar *uti possidetis* ilkesini Osmanlıların daha önce de kullandıkları söylene de¹⁸, Karlofça bu açıdan milattır. Osmanlılar bu ilkeyi Karlofça'da savunmakla kalmadılar, kendi aralarında geçerli addettikleri ilkeyi Osmanlılar için varit görmek istemeyen Avrupalılara da bir anlamda kabul ettirdiler.

Rusya ve Karlofça

Karlofça sulh müzakereleri ve akabindeki muahedenin Rusya açısından önemi genellikle küçümsemmiştir. Bunda, barış antlaşması sonunda Rusya'nın mütefliklerle kıyaslanınca, ve de hakikatte, kayda değer bir kazanım elde edememiş olması amildir. Yukarıda da ifade ettiğim gibi Rusya Mukaddes İttifak'a geç katılmıştı. 1695-97 yılları arasında Ruslarla Osmanlılar arasında süren muharebelerde Ruslar Azak kalesini ele geçirmişler, lakin çok uğraşmalarına rağmen Azak kalesini Karadenize açan Kerc boğazını almaya muvaffak olamamışlardır. Tahiben, Rusya müzakereler esnasında da Kerc boğazına ilişkin taleplerini kabul ettiremedi. Her ne kadar Azak kalesini almışsa da, Kerc boğazı Osmanlılarda kaldığı için Karadenize imne amacı gerçekleştirilmiştir. Bu nedenledir ki gerek Rus gerekse Avrupalı tarihçiler Karlofça muahedesine Rusya bakımından pek önem atfetmemişlerdir.¹⁹

Karlofça'nın Ruslar açısından gözardı edilmesinin bir nedeni de Büyük Petro'nun 1697-98 yılları arasında 18 ay süren Avrupa seyahatinin gölgesinde kalmasıdır. Dahası Karlofça'dan hemen sonra Rusya'nın Kuzeyde Baltık denizine doğru yayılması Karlofça'yı biraz daha gölgelemiştir.²⁰ Aslında, muharebelere arzu ettiği ölçüde muvaffakiyet sağlayamayan Rusya sulh müzakerelerinin başlaması hususunda gönülsüzdü. Kayzer ve diğer müteflikler sulha karar verince, Çar da ister istemez buna uydu ve Karlofça'ya Kont Vozhnitsin'i göndermek durumunda kaldı. Nitekim, Rusya'nın bu halinin müzakerelere yansımaları görüyoruz. Örneğin önceleri *uti possidetis* ilkesini kabul etmediler. Çünkü bu Kerc'in Türklere kalması demekti. İstediklerini alamayan Vozhnitsin, muahede imzalamaya yetkisinin olmadığını bahanesi ile,

¹⁸ Örneğin bkz. V. L. Menage, 'Seven Ottoman Documents', S. M. Stern (ed.), *Documents from Islamic Chronicles* (Oxford: Cassier, 1965) içinde.

¹⁹ Mesela bkz. B. H. Sumner, *Peter the Great and the Ottoman Empire* (Oxford: Basil Blackwell, 1949), s. 20.

²⁰ Vladimir Markov, *The Karłowitz Conference and the Dawn of Russia's Multilateral Diplomacy* (1698-99), *Diplomatic Studies Programme Discussion Papers*, No. 61 (Leicester: Leicester University, 2000), s. 2.

barış antlaşması yerine üç yıllık bir mütareke imzalandı. Lakin, Karlofça sonrasında üç yıllık mütarekenin sonunu beklemeden 1700 yılında İstanbul'da muahedeye varıldı. Başka bir deyişle Ruslarla yapılan Karlofça sulh müzakereleri 1700 İstanbul Antlaşması ile sonuçlandı. Binaenaleyh, Karlofça muahedesini Ruslar bakımından değerlendiren İstanbul antlaşması ile beraber bakılmak gerekir.

Karlofça belki de literatürde atfedildiğinden ötürü, fazla öneme haizdir Rusya için. Bilindiği gibi Rusya'nın büyük güç konumuna geçmesinde onsekizinci yüzyılın başında gerçekleşmiştir. Bunda Büyük Peter politikalarının rolü hep vurgulanır. Rusya onaltıncı yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslarda ve Orta Asya'da yayılmaya başlamıştı. Kuzeyde yayılma 1700-1721 yıllarındaki özellikle İsveç ve Polonya'ya karşı sürdürülen muharebelerle oldu. Karlofça ile Karadeniz'e çıkamayan Rusya bir anlamda Kuzeye yöneldi ve İsveç'ten Fin ve Riiga körfezlerini alarak Baltık denizine açılmış oldu.²¹ Rusya'nın Kuzeye yayılması Karlofça'nın dolaylı bir sonucu.

Karlofça; Rusya'nın modern Avrupa diplomasisinin çok- taraflı konferanslar mekanizmasıyla ilk tanışmasıdır. Matveyev'in de belirttiği gibi, Karlofça müzakereleri ile Ruslar ilk defa Avrupa'nın büyük devletleri ile eşit statüde aynı masa etrafında yer aldılar ve modern diplomasiin ilkeleri ile tanışıp kabullemeye başladılar.²² *Raison d'etat* (hükmet-i hükümet) ve *uti possidetis* prensipleriyle Ruslar Karlofça'da karşılaştılar. Karlofça'nın Rusya bakımından bir diğer mühim neticesi, İstanbul antlaşması ile, İstanbul'da mukim elçi bulundurma hakkını kazanmasıdır. Nitekim, antlaşmanın hemen ardından ilk Rus mukim elçisi Petr Andreevich Tolstoy 1702 yılında İstanbul'a geldi. Hülasa, Osmanlılar gibi Ruslar için de Karlofça bir anlamda Avrupa devletler sisteminin diplomasi kurumunu içinde yer almak anlamına geliyordu.

Sonuç

Karlofça Antlaşmasının Osmanlı tarihini açısından önemi şüphesiz ki sonun ilk başlangıcını oluşturmasıdır. Şark meselesine giden yolun açılmasıdır. Küçük Kaynarca'dan sonra bir daha kapanmayan bu yol ancak Çanakkale harbi ile kapanmıştır. Lakin, gerek müzakereler sırasındaki başarılı performans, gerekse Karlofça'dan sonra onsekizinci yüzyılın ilk yarısında yaşanan kısmi toparlanma Karlofça'ya ilişkin topyekün bir menfi değerlendirmede bulunmayı

²¹ I. H. Uzunçayırılı, *Osmanlı Tarihi*, III. Cilt, I. Kısım (Ankara: TTK Basımevi, 2003), s. 593.

²² Matveyev, a.g.e., not 20.

haklılaştırılmamaktadır. Diplomasi tarihi bakımından yukarıda göstermeye çalıştığım toprak kaybindan öte unsurlar vardır ve bunlar önemsiz addedilemez. Karlofça hem Osmanlı İmparatorluğunun hem de Rusya'nın Avrupa diplomasisine entegre sürecinde dikkate değer bir duraktır. Avrupa açısından hep dikte ile karşılaştıkları Türklerle yapılan ilk ciddi müzakeredir.

KAYNAKÇA

- Abou-El-Haj, Rifa'at Ali, 'Ottoman Diplomacy at Karlowitz', A. Nuri Yurdusev (ed.), *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004) içinde.
- Abou-El-Haj, Rifa'at Ali, *The Reisülkütüp and Ottoman Diplomacy at Karlowitz* (unpublished Ph.D. dissertation, Princeton University, 1963).
- Anderson, M. S., *The Eastern Question 1774-1923: A Study in International Relations* (London: Macmillan, 1966).
- Anderson, M. S., *The Great Powers and the Near East, 1774-1923* (London: Edward Arnold, 1970).
- Anderson, M. S., *Peter the Great* (London: Thames and Hudson, 1978).
- Arı, Bülent, 'Early ottoman Diplomacy: *Ad Hoc Period*', A. Nuri Yurdusev (ed.), *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004) içinde.
- Bull, H. and Watson, A. (ed.), *The Expansion of International Society* (Oxford: Clarendon Press, 1984).
- Bull, H., *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (London: Macmillan, 1977).
- Davison, Roderic H., 'Russian Skill and Turkish Imbecility: The Treaty of Kuchuk Kainarjı Reconsidered', *Slavic Review*, 35 (1976), ss. 463-83.
- Goldstein, E., 'The Origins of Summit Diplomacy', David H. Dunn (ed.), *Diplomacy at the Highest Level: The Evolution of International Summits* (Basingstoke: Macmillan, 1996) içinde.
- Gong, G. W., *The Standard of 'Civilization' in International Society* (Oxford: Clarendon Press, 1984).
- Hinsley, F. H., *Power and the Pursuit of Peace: Theory and Practice in the History of Relations between States* (Cambridge: Cambridge University Press, 1963).

- Kuneralp, Sinan, 'The Ministry of Foreign Affairs under the Ottoman Empire and Turkish Republic', Zara Steiner (ed.), *The Times Survey of Foreign Ministers of the World* (London: Times Books, 1982) içinde.
- Kürkçüoğlu, Ömer, 'The Adoption and Use of Permanent Diplomacy', A. Nuri Yurdusev (ed.), *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004) içinde.
- Mariotti, J. A. R., *The Eastern Question: An Historical Study in European Diplomacy* (London: Oxford University Press, 1917).
- Mattingly, Garret, *Renaissance Diplomacy* (Harmondsworth: Penguin Books, 1955).
- Matveyev, Viladimir, *The Karlowitz Conference and the Debut of Russia's Multilateral Diplomacy (1698-99)*, Diplomatic Studies Programme Discussion Papers, No. 61 (Leicester: Leicester University, 2000).
- Menage, V. L., 'Seven Ottoman Documents', S. M. Stern (ed.), *Documents from Islamic Chanceries* (Oxford: Cassirer, 1965) içinde.
- Modelski, G., *Long Cycles in World Politics* (London: Macmillan, 1987).
- Munson, W. B., *The Peace of Karlowitz* (unpublished Ph.D. dissertation, The University of Illinois, 1940).
- Northedge, F. S., *The International Political System* (London: Faber and Faber, 1976).
- Oaks, A. and Mowat, R. B., *The Great European Treaties of the Nineteenth Century* (Oxford: Oxford University Press, 1918).
- Popović, M. R., *Der Friede von Karlowitz* (Leipzig, 1893).
- Setton, Kenneth M., *Venice, Austria and the Turks in the Seventeenth Century* (Philadelphia: The American Philosophical Society, 1991).
- Smith, A. D., *National Identity* (Harmondsworth: Penguin Books, 1991).
- Sumner, B. H., *Peter the Great and the Ottoman Empire* (Oxford: Basil Blackwell, 1949).
- Temperley, H., 'The Treaty of Paris of 1856 and Its Execution', *Journal of Modern History*, (Cilt 4, 1932), ss.387-414, 523-543.

- Uzunçarşılı, İ. H., *Osmanlı Tarihi*, III. Cilt, I. Kısım (Ankara: TTK Basımevi, 2003).
- Wallerstein, I., *The Modern World-System* (New York: Academic Press, 1974).
- Watson, A., *The Evolution of International Society: A Comparative Historical Analysis* (London: Routledge, 1992).
- Wight, M., *Systems of States* (Leicester: Leicester University Press, 1977).
- Wood, H. McKinnon, 'The Treaty of Paris and Turkey's Status in International Law', *American Journal of International Law* (1943), ss.264-274.
- Yurdusev, A. Nuri ve Yurdusev, Esin, 'Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa Devletler Sistemine Girişi ve 1856 Paris Konferansı', İsmail Soyşal (der.), *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, (Ankara: TTK Basımevi, 1999) içinde.
- Yurdusev, A. Nuri, 'Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği', Atilla Ertaıp (der.) *Türkiye ve Avrupa: Batılılaşma, Kalkınma ve Demokrasi*, (Ankara: İmge Yayınları, 1997) içinde.
- Yurdusev, A. Nuri, 'From the Eastern Question to the Western Question: Rethinking the Contribution of Toynbee', *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, Vol. 14 (Fall 2005), ss. 323-332.
- Yurdusev, A. Nuri, *International Relations and the Philosophy of History: A Civilizational Approach* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2003).

TREATY OF KARLOWITZ AND HISTORY OF DIPLOMACY

This article examines the Karlowitz peace negotiations of 1698-99 and the consequent treaty from the point of diplomatic history and the development of diplomacy. It argues that the peace negotiations at Karlowitz have not been accorded due importance by the students of diplomacy because of the prominence given to the shift in the balance between Turkey and Europe.

For the Ottoman Empire, the Karlowitz was significant as she had to accept serious territorial losses for the first time in her entire history. Yet, it is also important because the Ottomans for the first time negotiated a peace agreement with European powers, unlike the Ottoman *ditat* which was the case hitherto. Karlowitz was the first multilateral conference in which the Ottoman Empire took place together with the European states. Despite the absence of a trained body of diplomats, peace negotiations and the resulting agreement show that the Ottomans did well. Furthermore, they were quite at home with the accustomed practices of contemporary European diplomacy. Karlowitz also paved the way for the emergence of a diplomatic bureaucracy in the Ottoman Empire.

For the Europeans, Karlowitz signified more than the territorial gains by the Holy League powers of Austria, Russia, Poland and Venice. Karlowitz conference was the beginning of the series of multilateral conferences of European states system in the eighteenth century. As the English and Dutch envoys formally mediated between the Ottomans and the Holy League powers and the French informally participated via the French ambassador in Istanbul at various occasions, the Karlowitz meeting was truly a Europe-wide multilateral conference. It was one of the early multilateral conferences of the European states system. Therefore, the Europeans and Turks came to know each other at the negotiation table via Karlowitz. For the Russians, like Turkey, Karlowitz was the debut for multilateral conferences, where they, too, became familiar with the emerging principles of the modern European diplomacy.

In conclusion, it is not an exaggeration if we could say that Karlowitz signifies on the one hand the institutionalization and growth of the European states system and, on the other hand, a milestone in the integration of Turkey and Russia into the European system.

1917-1923 YILLARI ARASINDA İNGİLİZ BOĞAZLAR POLİTİKASI

Esin Yurdusev*

Giriş

Türk Boğazları ve onlarla ilgili diplomasi söz konusu olduğunda, ilgili aktörler arasında İngiltere'yi en birinci sırada saymak gerekir. Bilindiği gibi İngilizlerin Türk Boğazlarına yönelik politikaları, bütün ondokuzuncu yüzyıl boyunca varlığını sürdürmüştür, çok özel bazı gelişmeler sonucunda vucuda gelmiş; zaman içinde farklı uygulamaları oldu ise de, temel mantığını uzun süre muhafaza edebilmiş; bu sayede de İngiltere'nin siyasi ve askeri çıkarlarının korunmasında stratejik bir öneme sahip olmuştur. Bu durum 1915 yılına kadar sürmüştü ve bu yılda imzalanan İstanbul Anlaşması, İngiltere'nin Türk Boğazları ile ilgili olarak oluşturduğu ve ondokuzuncu yüzyıl boyunca sürdürdüğü bir politikasını da sonunu belirtmiştir.¹

Ruslarla yapılan ve savaş sonunda, İstanbul ve Boğazların yönetiminde Rusya lehinde değişikliklere gidileceğini vada eden bu anlaşma,² bütün ondokuzuncu yüzyıl boyunca devam eden bir arayışın, mevcut şartlar çerçevesinde, İngiliz çıkarlarına en uygun bir biçimde sonuçlanması anlamını taşımıştır.³ Fakat İngilizler açısından olumlu gibi görünen bu sonuç, 1917 yılında Rusya'da yönetime gelen Bolşeviklerin, savaş öncesinde yapılan bütün gizli anlaşmalarla birlikte, Mart 1915 anlaşmasını da reddetmesi ile birlikte tamamiyle değişmiştir. Bu gelişme ve devamında birbirini izleyen olaylar dizisi,

* Leicester Üniversitesi

1 Bu konu ile ilgili bkz. Esin Yurdusev, "Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Hindistan Üzerinde İngiltere'nin Boğazlar Politikası", Belleten, CLXIII, Ağustos 1999, sayı:237, s.559-595.

2 Bzde İstanbul Anlaşması olarak bilinmekte birlikte, tam bir anlaşma şeklinde olmayan ve karşılıklı vadedilen (aide-mémoire) içeren metinler şeklinde ortaya çıkan bu dokümana, bazı kaynaklarda farklı isimler altında verilmektedir. Örnekle olarak bkz. M.S. Anderson, "The Anglo-Franco-Russian Agreements of March-April 1915", Great Powers and the Middle East: Documents, (London: Robert Cumanigham and Sons, 1970), ss. 158-160; Hurewitz, "The Constantinople Agreement, 4 March-10 April 1915", Diplomacy in the Near and the Middle East A Documentary Record 1914-1956, Cilt.II, (New Jersey: D. Van Nostrand Company, 1956), ss. 4-7.

3 Bilindiği gibi, bütün ondokuzuncu yüzyıl boyunca İngiliz stratejisinin en temel hedefi, Hindistan ve Hindistan'a giden yolların güvenliğini sağlamak üzere kurulmuştur. İngiltere'nin Türk Boğazları'na yönelik politikaları da bu temel hedefi destekler nitelikte olmuştur. Mart 1915'te yapılan anlaşmanın lugliline için en önemli noktasından birisi de, bu ülkenin, İran'ın Körfeze bakan bütün güney kıyıları boyunca, kontrolü ele geçirmesi olmuştur. Bu bölge uzun zaman Hindistan'ın stratejik şartlarından biri olarak kabul edilmiştir. Belki de bu önele atılan, Mart 1915'te yapılan anlaşma, İngiliz kaynaklarını bazılarındaki İran ile bağlantılı olarak değerlendirmekte, "Constantinople-Persia Agreement" olarak yer almaktadır.